

ІСТОРІОГРАФІЯ ВИВЧЕННЯ МІСЬКОЇ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В УКРАЇНІ (50–80-ті роки ХХ століття)

Катерина Онуфрійчук

УДК 392.51(477-21)“195/198”

У статті здійснено огляд наукових видань, присвячених питанням весільної обрядовості українців у 1950–1980-х роках. Проаналізовано окремі праці, у яких висвітлено особливості міської весільної обрядовості. Також описано ознаки радянської весільної обрядовості українців у місті.

Ключові слова: весілля, радянська обрядовість, весільна гостина, реєстрація шлюбу, обрядові служби.

В статье сделан обзор научных изданий, посвященных вопросам свадебной обрядности украинцев в 1950–1980-х годах. Проанализированы отдельные работы, в которых отражены особенности городской свадебной обрядности. Также описаны признаки советской свадебной обрядности украинцев в городе.

Ключевые слова: свадьба, советская обрядность, свадебное застолье, регистрация брака, обрядовые службы.

This article provides an overview of the scientific publications on the issue of the Ukrainian wedding rites in the 1950s–1980s. There is an analysis of individual works, which cover the peculiarities of urban wedding ceremonies. There is also a description of the phenomena and features of the Soviet wedding rites of the Ukrainians occurring in city.

Keywords: wedding, Soviet rites, nuptial regaling, marriage registration, ritual services.

Весільна обрядовість яскравістю дійства привертала увагу дослідників ще за часів зародження етнологічної думки. У наукових доробках основоположників етнографії в Україні знаходимо численні фіксації та описи весільної обрядовості. На сьогодні зібрано чималий обсяг матеріалу, у якому відображено всі вияви українського традиційного весілля. За своєї сталої структури весільний обряд має безліч регіональних особливостей. Ще народознавці-фундатори звертали на це увагу, намагалися детально описати проведення одного й того самого весільного обряду в різних місцевостях. Згодом етологи помічали й певні трансформації весільної обрядовості, давали свої пояснення, міркували над причинами такого процесу та видозмінами.

На окрему увагу заслуговує весільна обрядовість міського населення. В Україні побутували широковідомі й усталені сценарії традиційного, головно сільського, весілля з чітко регламентованими етапами весільного обрядодійства. У міському середовищі весільні традиції були дещо іншими, мали свої особливості, на відміну від весілля в селі.

Зі встановленням радянської політичної системи своєрідних ознак набули не тільки весільні обряди та звичаї, але й народна культура українців загалом. Складні історичні умови — репресії, політичні та ідеологічні утиски, війна, економічна криза — лише підсилювали та пришвидшували процес руйнації народної обрядовості. Трагічні події та державотворчі процеси середини ХХ ст. позначилися й на переміщенні населення із села до міста, особливо молодого покоління, яке складало основну частину міського робітничого прошарку. Перша хвиля виходу молоді із села в місто припадає на кінець 1920-х років, друга — на 1950–1960-ті. Ці явища радянського часу мали вагомий вплив на розвиток української сімейної культури. Зокрема, науковці умовно виділяють кілька періодів трансформацій обрядовості та звичаєвості: 1920-ті — початок 1930-х років — період пошуку нових форм сімейної обрядовості; 1930–1950-ті роки — час відсутності обрядовості при реєстрації шлюбів; межа 1950–1960-х років — початок нового етапу становлення радянської обрядовості та звичаєвості, відродження певних елементів народних традицій [33, с. 164].

В останній період керівництво держави ставило завдання щодо створення радянських свят, пошуку шляхів упровадження нової обрядовості, намагалося витіснити елементи традиційної сімейно-побутової культури, натомість, наголошуючи на досконалості радянської обрядовості.

Звичаєво-обрядова культура українців середини ХХ ст. визначалася, з одного боку, історичними умовами розвитку українського суспільства, його менталітетом, усталеними традиціями та нормами, а з другого, — цілеспрямованою державною «обрядотворчою» політикою, яка охоплювала всі сфери життя суспільства [39, с. 102]. Сучасники-науковці одноголосно стверджують, що через духовну культуру здійснювалося маніпулювання суспільною свідомістю та викривлення історичної пам'яті українського народу. Запорізький історик Ю. Каганов, досліджуючи впровадження нової радянської святково-обрядової культури, стверджує, що «свята, обряди і ритуали є зручним інструментом для політичної пропаганди та ідеології» [18, с. 186]. Радянська система державотворення в післявоєнний період передбачала формування нового суспільства, зокрема інших поглядів, цінностей та норм поведінки населення. Виховання людини мало здійснюватися односторонньо, а оскільки українська обрядово-звичаєва культура тісно переплетена з релігійними віруваннями, то політичний вектор набрав непохитної антирелігійної спрямованості.

У 1950-х роках увага органів влади зосереджувалася на позбавленні релігійних переконань та будь-якого впливу духовенства на населення. Упровадження нової радянської обрядовості мало замінити витіснені традиційні явища в культурі українців. Водночас варто зауважити, що ці культурні перетворення мали «особливу» ідеологічну мету: втрата населенням відчуття історичного коріння та наступності поколінь [11]. Характерні ознаки радянської обрядовості і святковості простежуються й у сучасній весільній традиції — як міській, так і сільській.

Відомо, що в 1960-х роках з ініціативи партійних представників періодично проводилися конференції та настановчі наради щодо основних завдань культурних перетворень. Зокрема, 1961 року була проведена перша методична конференція з питань радянської святковості та обрядовості [14, с. 7]. Учасниками цієї конференції були представники Академії наук та Міністерства культури УРСР, вони виробили «конкретні заходи для розгортання подальшої роботи серед населення» [21, с. 29].

Розглянемо зміни та нововведення в досліджуваному питанні — весільній обрядовості міського населення. Ще 1944 року Указом Президії Верховної Ради СРСР було введено урочисту реєстрацію шлюбу, а 1968-го ці рішення внесено до «Основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про шлюб і сім'ю» [38, с. 4]. Відповідно до цього документа, 1969 року Верховна Рада затвердила «Кодекс про шлюб і сім'ю Української РСР», у якому йшлося про проведення реєстрації шлюбу в урочистій обстановці.

Протягом 1960–1970-х років на різних рівнях політичної вертикалі було налагоджено роботу організацій та установ, які відповідали за впровадження й популяризацію святкової культури серед населення, а також оприлюднено ряд офіційних документів щодо проведення святкових дійств та урочистостей. 24 вересня 1966 року Указом Президії Верховної Ради УРСР створено Міністерство побутового обслуговування населення Української РСР [17]. Цій структурі підпорядковувалися спеціалізовані організації та підприємства з надання обрядових послуг населенню. Так, при Міністерстві було утворено службу, покликану виконувати замовлення на проведення родинних і громадських урочистостей, наприклад, реєстрації шлюбу. До обрядотворення залучалися й інші ланки державних і громадських органів, перед якими ставилися завдання, відповідно до їхньої галузі діяльності. На різних етапах підготовки до розробки методичних порад та, власне, сценаріїв проведення святково-обрядових заходів долучалися кваліфіковані пред-

ставники Міністерства культури, працівники науково-дослідних установ, діячі мистецтва й письменства та члени освітньо-культурних організацій. Зрозуміло, що таке співробітництво не обходилося без знавців українських народних традицій. За участю етнологів відбувалися й семінари-практикуми, на яких готували кваліфікованих спеціалістів з упровадження нової обрядовості.

Ще до створення відповідного державного апарату з побутового обслуговування населення значну частку організаційної та методичної роботи з упровадження радянської обрядовості здійснювало Міністерство культури. Представники цього апарату разом із членами музичних товариств і спілок письменників організовували заходи, на яких відбирали музичні твори для проведення нових обрядів [35, с. 41]. У 1964 році було проведено нараду, однією з тем якої був вибір музичного компонента урочистого обрядодійства: «Прослухано розроблений методистом Центрального будинку народної творчості Т. Гірник примірний план реєстрації шлюбу та біля десяти зразків магнітофонних записів пісень, рекомендованих для виконання при проведенні цього урочистого акту» [28, с. 27].

Для чіткого контролю та здійснення особливої політичної спрямованості 1969 року було організовано Республіканську комісію по вивченню й упровадженню в побут нових громадянських свят і обрядів, з 1978 року — Комісія по радянських традиціях, святах та обрядах при Раді Міністрів Української РСР [41]. До її складу входили керівники і працівники відомств, міністерств, діячі науки й культури, представники творчих спілок та державних організацій [14, с. 13]. Учасники Комісії підготували й представили пропозиції та сценарії проведення весільного обряду [29]. До розробки цих рекомендацій було залучено понад 600 спеціалістів з різних галузей — науковців, композиторів, поетів, художників, архітекторів, працівників сфери культури та побуту, комунального господарства [37, с. 4]. У складі Комісії діяли спеціалізовані ланки, кожна з

яких відповідала за окремий етап роботи. За перші роки діяльності Комісії було випущено рекомендації щодо святкування державних і громадських свят. Пізніше здійснювалася робота з вивчення й розробки рекомендацій для проведення родинних обрядів. Опубліковані брошури з методичним матеріалом розсилалися по всіх обрядових службах.

Як уже повідомлялося, до роботи з упровадження нових обрядів і звичаїв залучали спеціалістів різних наукових і мистецьких напрямів. Так, у підготовці методичних порад, а також у популяризації нововведень були задіяні й працівники кіноіндустрії України. У 1976 році для популяризації радянської обрядовості й ознайомлення населення з рекомендаціями та порадами кіностудії підготували такі методичні фільми, як «На довгі роки», «На щастя» [35, с. 40]. Стрічки були кольорового формату і мали агітаційну функцію: зацікавлення й захоплення населення до використання нових радянських обрядів та звичаїв.

Майже щорічно, починаючи з 1971 року, за участю членів Комісії та активістів проводили семінари-практикуми й наради, на яких звітували про заходи щодо впровадження обрядових нововведень, обговорювали наступні кроки для розвитку радянської культури.

Святкова церемонія реєстрації шлюбу з ризами радянської обрядовості була сформована та впроваджена у використання наприкінці 1960-х років. З 1970-х років почали приділяти більшу увагу сімейно-побутовим святам і подіям, а їх відзначення дедалі активніше набувало громадського характеру. Відбувався процес виведення явищ сімейно-побутової культури з вузького родинного кола на громадсько-суспільний рівень.

Святково-обрядові нововведення 1960—1980-х років швидше набирали популярності серед міського населення, адже міський соціум завжди характеризувався певною відкритістю до нового та динамічністю способу життя, порівняно із сільським, сталим та консервативним. З найменшим опором приймали у свій побут і активно відтворювали обрядові

приписи представники молодого покоління, на світогляд та переконання яких легше вплинути, ніж на представників старшого покоління, носіїв традиційної культури. Зокрема, молодь сприймала нові культурні віяння як щось прогресивне й модне. Тим паче, що хвиля нововведень до сільської місцевості доходила не так швидко, як до міста. Усі спеціалізовані установи та організації найперше було відкрито в містах. На державному рівні систематично проходили настановчі наради стосовно впровадження нових обрядів та звичаїв. Після описаних офіційних заходів оприлюднювали брошури з методичними рекомендаціями щодо проведення окремого свята чи будь-яких інших урочистостей, крім того, видавали збірники науково-популярних статей про доцільність розвитку радянської обрядовості.

На сьогодні бібліотечні фонди вміщують великий масив не тільки популярної літератури про святково-обрядову культуру радянської епохи, а й наукові видання. Це свідчить про інтерес радянської влади до культурної сфери населення та підтримку наукового вивчення нової обрядовості. Однак повноцінного наукового дослідження саме про міську весільну обрядовість цього періоду ще й досі не написано. Головним чином, наукова робота велася над загальними питаннями з української весільної обрядовості, у яких траплялися описи і міського весілля чи окремих його елементів.

Найпомітнішим виданням 1960-х років є колективна монографія «Свята та обряди Радянської України» [30]. Це перша історико-етнографічна праця, присвячена побутуванню радянської обрядовості серед населення України. Автори описали використання нових обрядів і звичаїв, запроваджених політичною системою, не оминули увагою і весільну обрядовість українців. Не мало матеріалу про весільну обрядовість викладено в розділі «Сімейно-громадські свята й обряди». У праці дослідники висвітлили основні форми шлюбу та дії при його укладанні в первісному суспільстві, а також інформацію про виникнення українського весільного обряду.

Різні аспекти укладання шлюбу містяться в наукових працях В. Борисенко, Н. Здоровеги, А. Іваницького, В. Келембетової, О. Кравець, О. Кувеньової, В. Куєвди, О. Курочкіна, А. Пономарьова, В. Скуратівського.

Починаючи з 1960-х років, як уже зазначалося вище, серед міського населення активно розповсюджували брошури, які містили практичні матеріали та рекомендації щодо проведення нових обрядів. Такі зшитки та інші невеликі книжкові серії видавали з метою популяризації та для зацікавлення населення радянською обрядовістю. Однією з таких є лекція-брошура Г. Горобця «Народні свята сьогодні» [12]. Автор на прикладі роботи районних та обласних культурно-освітніх закладів простежив, як формуються й упроваджуються нові обряди та звичаї. Кілька сторінок Г. Горобець присвятив і весільній обрядовості, використавши фактологічний матеріал, указав на деякі відмінності весільних обрядів у різних населених пунктах.

Опрацювання таких неперіодичних видань насамперед дає змогу зрозуміти, як саме здійснювалося впровадження нових обрядів і звичаїв, а також простежити, які народні традиції зазнали найбільшого нівелювання, виявити вузли існування нових весільних обрядів поряд із традиційними українськими в процесі розбудови стандартизованого суспільного ладу.

Вагому частку роботи щодо реалізації ідейно-політичних завдань з упровадження нової радянської обрядовості серед населення України здійснювали співробітники ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. У науковій установі було створено спеціальні підрозділи для розробки нової обрядовості, а певні обов'язки виконували В. Келембетова, В. Куєвда, В. Борисенко, О. Курочкін та ін.

У 1966 році видано працю О. Кравець «Сімейний побут і звичаї українського народу» [20]. Автор висвітлила розвиток весільної звичаєвості в Україні в ХІХ–ХХ ст. Окремий розділ монографії присвячено культурним перетворенням сімейного побуту та новій радянській сімейно-побутовій обрядовості. До-

слідниця описала широке побутування нових обрядів, акцентувала увагу на потребі збереження основних складових традиційного весілля — сватання, гільця та короваю [20, с. 164]. О. Кравець зауважила про зникнення деяких елементів весільної обрядовості, наприклад, традиційний обряд заручин уже не відбувався. Щодо цього вона навела власні міркування: «Краще з більшою урочистістю і теплотою влаштувати оформлення самого шлюбу, ширше використовувати в ньому народні традиції, аніж відроджувати обряд заручин» [20, с. 165]. На сторінках цієї праці знаходимо інформацію про весільний поїзд, вбрання наречених та використання весільного печива. Крім того, дізнаємося, що в період становлення радянської обрядовості на весіллях традиційний український коровай почали іноді замінювати тортом. Автор описує весільний поїзд, що прибував до Палацу одруження на урочисту реєстрацію: «З легкової машини виходять жених і наречена. За ними ідуть батьки нареченої, нареченого» [20, с. 167]. За матеріалами монографії відомо, що значні зміни відбулися й у весільному вбранні: традиційний одяг молодої замінили білою сукнею з фатою, а нареченого — строгим чорним костюмом. Слід зауважити, що в радянському весіллі український стрій подекуди використовували організатори — розпорядники урочистих святкувань. Крім того, О. Кравець зауважила, що її сучасники звертають увагу на нову форму весілля — вечірку, яка найбільше поширена в містах, особливо в середовищі інтелігенції. Особливістю вечірки була відсутність весільних обрядів і звичаїв — лише урочиста реєстрація [20, с. 173]. Дослідниця описала ще одне весільне нововведення — висаджування молодими деревця. На сторінках праці, зокрема, знаходимо фото, яке демонструє, як відбувається цей обряд. У містах для цього нововведення облаштовували спеціальні алеї та парки. Також автор зауважила про популярність інших сімейних і шлюбних обрядів. Серед них — святкування срібного та золотого весілля. Відзначення двадцятип'ятиріччя (срібне) та

п'ятдесятиріччя (золоте) подружнього життя мало громадське значення. Інформативним для нашого дослідження є другий розділ цієї праці, саме там міститься матеріал про шлюбно-весільні звичаї та обряди 1950–1960-х років. О. Кравець не ставила за мету широко й докладно висвітлити окремі питання весільної обрядовості, тому інформацію викладено децю стисло. Монографія є цінною для вивчення весільної обрядовості, адже це перша праця другої половини ХХ ст., у якій описано становлення радянської весільної обрядовості.

Питання утвердження радянської весільної обрядовості досліджувала Н. Здоровега. Однією з найпомітніших у її науковому доробку є монографія «Нариси народної весільної обрядовості на Україні» [16]. Праця складається з кількох розділів. Автор подала аналіз історичних праць і наукової літератури, присвячених вивченню традиційної весільної обрядовості українців. Також Н. Здоровега описала історичні форми шлюбу в Україні, весільну обрядовість ХІХ–ХХ ст. Викладений автором матеріал висвітлює процес вивчення весільної обрядовості в Україні, дає змогу краще зрозуміти особливості становлення української весільної обрядовості та побутування її окремих елементів. В останньому розділі подано матеріал про розвиток і функціонування нових явищ шлюбно-весільної обрядовості в радянський час, частково дослідниця порушує і питання міського весілля. З представленої у праці інформації дізнаємося про особливості політики щодо впровадження нововведень у весільну обрядовість. Так про це пише автор: «Традиції радянської обрядовості, зокрема обрядовості весільної, які виникають і побутують в містах і селах України в кінці 1950 — на початку 1960-х років, є важливим фактором виховання людини майбутнього, вони прикрашають радянський побут. Процес становлення нових традицій в обрядовості відбувався у загальносоюзному масштабі» [16, с. 142–143]. Крім того, Н. Здоровега охарактеризувала форми весілля, які побутували в 1960–1970-х роках, — це «комсомольське ве-

сілля і нова форма сучасного весілля, що охоплює урочисту громадську реєстрацію шлюбу з кращими традиційними рисами народної весільної обрядовості» [16, с. 144]. Зокрема, дослідниця міркувала про перспективи існування цих форм: «Комсомольське весілля є найбільш почесною формою весілля. З часом така форма, імовірно, стане домінуючою в нашому суспільстві» [16, с. 145]. Описавши насамперед весілля сільського населення, автор подекуди провела паралелі з містом. Наприклад, при аналізі сільського весільного одягу дослідниця наголосила, що молода, як і в місті, вибирає світлу сукню, голову прикрашає весільним традиційним вінком і довгою фатою [16, с. 153]. У монографії Н. Здоровеги з погляду інформативності найважливішими для вивчення питань нашого дослідження є ті підрозділи, у яких описано напрями державної політики щодо впровадження нової весільної обрядовості, особливості й характерні риси шлюбного дійства та його нових елементів.

Заслужують на увагу й інші праці дослідниці. До переліку загальноінформативних, що стосуються весільної радянської обрядовості, зараховують і статтю Н. Здоровеги «Лине пісня весільна» [15]. На прикладі весільної обрядовості західних областей автор описала ті етапи весілля, що мали музичний супровід, зокрема при реєстрації шлюбу та весільній гостині в місті. У статті подано тексти пісень, які побутували в загальноприйнятій структурі радянського весілля. Зрозуміло, що зміст таких пісень відображав тогочасні суспільно-політичні настрої.

Визначною історико-етнографічною працею середини ХХ ст. є двотомник «Весілля» [10]. Представлений матеріал здебільшого відтворює записи одних з перших дослідників української культури. Зокрема, це описи весільних звичаїв та обрядів, що побутували серед населення в ХVІІ—ХVІІІ ст. Це дає змогу глибше зрозуміти походження окремих явищ не тільки весільної, але й загалом сімейно-побутової обрядовості. У двотомнику вміщено матеріали, що ілюструють весільні звичаї та обряди дру-

гої половини ХІХ — початку ХХ ст. по історико-етнографічних регіонах України. Незважаючи на те що у праці упорядковано описи традиційної весільної обрядовості, ми її визначаємо також як цінну для дослідження міської весільної обрядовості другої половини ХХ ст. Адже є можливість ознайомитися з первісними явищами шлюбно-весільного дійства в українському селі, простежити розвиток і трансформації, що відбувалися через різні історично-суспільні фактори, та порівняти формування й побутування обрядів і звичаїв серед міського населення.

Весільна обрядовість стала ключовою тематикою в науковому доробку В. Борисенко. У 1979 році вийшла друком перша монографія дослідниці-етнолога «Нова весільна обрядовість у сучасному селі» [4]. Основним джерелом для її написання слугував фактологічний матеріал, зібраний автором під час наукових відряджень у південно-східні області України в 1973—1978-х роках. Опрацювання цього видання дає можливість поглибити знання з регіональної традиційної весільної обрядовості українського селянства. Це у свою чергу стане підготовчою роботою у вивченні шлюбних традицій українців та, зокрема, розробці питання міського весілля.

У 1988 році опубліковано історико-етнографічне дослідження В. Борисенко «Весільні звичаї та обряди на Україні» [2]. В останньому розділі монографії автор приділила увагу питанням про зміни, що відбулися у традиційному весіллі. Ідеться про впровадження нової радянської обрядовості. Етнолог описала ті традиційні елементи весільної обрядовості, що збереглися чи трансформувалися й побутували в 1960—1980-х роках. Також дослідниця вказала на скорочення деяких обрядів і звичаїв та на вилучення їх з нового радянського весілля: «Найбільш стійким атрибутом у сучасній весільній обрядовості є весільне печиво. Багато звичаїв та обрядів, які в минулому символізували купівлю-продаж молодої, передбачали різні оберегові моменти, різноманітні магичні прийоми, тепер зникли або втратили первісне

значення і, набравши суто ігрового характеру, вносять пожвавлення у весільне застілля. На сьогодні зникає з побуту обряд покривання нареченої головним убором заміжньої жінки» [2, с. 150–155]. У праці представлено чимало замальовок і світлин на весільну тематику, що підсилює уявлення й наочно відтворює явища весільної обрядовості, атрибути, одяг наречених та інших дійових осіб чи обрядодії.

Інші публікації В. Борисенко в наукових і науково-популярних виданнях також уможливають ознайомлення з новими обрядами та звичаями міської весільної обрядовості в 1960–1980-х роках. До переліку статей дослідниці, де порушується, хоча подекуди й частково, питання міської весільної обрядовості, належать такі: «Народні звичаї і сучасність» [3], «Трудові традиції робітників Києва» [6], «Форми побутування весільного короваю» [7]. Окрім згаданих, у співавторстві опубліковано й інші статті, варті огляду при дослідженні нашої тематики: «Весільна гостина в місті» [9], «Співвідношення традиційного і нового в сучасному весіллі» [1].

Як уже зазначалося вище, розроблялася державна програма з упровадження нової радянської обрядовості. Власне, до цього процесу були залучені вчені-народознавці. Так, співробітникам ІМФЕ ім. М. Т. Рильського було доручено роботу над складанням сценаріїв проведення весілля. Крім методично-рекомендаційних видань, група етнологів займалася й підготовкою наукових праць, серед них — «Свята та обряди трудящих Києва» [31], «Традиции, обряды, современность» [40]. Зокрема, в останній уміщено дослідження В. Борисенко та О. Курочкина «Культура свадебного застолья в современном городе». Підготовлений авторами матеріал вирізняється новизною, адже вони одні з перших порушили питання міської весільної гостини як обряду. Пізніше в літературно-мистецькому і громадсько-політичному місячнику м. Києва було опубліковано статтю «Весільна гостина» [8]. Оскільки видання розраховане на широкий загаль, то статтю

розмістили в розділі «Консультації». Автори, В. Борисенко, В. Куєвда та О. Курочкин, описали всі етапи і форми весільної гостини, яка відбувається вже після урочистої реєстрації шлюбу. Зауважимо, що зміст цієї наукової роботи мав рекомендаційний характер. Тому етологи зосередилися на основних правилах оздоблення приміщень та прикрашання святкових столів: «Головну увагу слід приділяти чільній стіні біля центрального столу, за яким розміщуються молоді та найближчі люди з їхнього почту. Столові прибори наречених перев'язуються маленькими червоними стрічками» [8, с. 96]. Зрозуміло, що така весільна гостина проводилася за розробленим сценарієм. Авторами представлено перебіг основних етапів весільної гостини, окремі дії якої було прокоментовано та рекомендовано до використання.

Неодноразово етологи готували узагальнені збірки про обряди та звичаї в побуті радянської сім'ї. Крім наукового кола, ці видання призначалися й широкому загально читачів. Тому автори та укладачі намагалися охопити всю святково-обрядову сферу. Поряд з науковими міркуваннями вміщено описи окремих обрядів, консультаційні матеріали. Однією з таких праць є рекомендаційний збірник «Свято в нашому домі» [32]. Книга містить розділи, присвячені новим весільним звичаям та обрядам радянського населення, зокрема весільному дійству. Відомо, що розділ про весілля та нововведення підготувала Н. Здоровега. Вона поетапно описала як підготовчий процес, так і, власне, урочистий день, весільне торжество. Автор не ставила за мету проведення чіткого розмежування весільної обрядовості міста та села. Слід виокремити лише деякі абзаци, де представлено різне відтворення одного етапу в місті та селі. Наприклад, дослідниця описує запрошення: «Гостей на весілля запрошують заздалегідь. По селах і досі зберігається такий звичай. Наречений з друзями і наречена з друзками заходять до кожної хати, низько вклоняються господарям, пригощають їх калачами, шишками» [32, с. 61]. Далі: «У міс-

тах вже склалась традиція розсилати гостям або вручати спеціальні запрошення, в яких повідомляється про час і місце весілля» [32, с. 62]. Варто звертати увагу на такі описи виконання обрядів міським і сільським населенням на одних і тих самих етапах весілля, адже це дасть змогу простежити укорінення нових обрядів та звичаїв у різних середовищах (місто/село), розбудова яких проводилася за одним суспільно-культурним курсом. У цьому самому підрозділі вміщено матеріали про весільну гостину, підготовлені В. Куєвдою. Незважаючи на рекомендаційний виклад змісту, автор подає короткий екскурс в історію традиційного весілля, описує застілля радянського весілля, звертаючи увагу на його переваги.

Рекомендації і практичні поради етнологів, культурологів, соціологів щодо проведення окремих етапів та введення нових елементів весільної обрядовості радянського часу друкували в періодичній пресі. Свої міркування та обґрунтування вчені-народознавці викладали на сторінках друкованого органу Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР «Народна творчість та етнографія» (з грудня 2010 р. — «Народна творчість та етнологія»).

Згаданий науковий журнал містить значний масив матеріалу, що порушує проблематику міського весілля у 1950—1980-х роках, а також формування та побутування нововведень в обрядовості загалом. Зокрема, до таких праць належать: «Розвиток та вдосконалення радянських свят та обрядів» С. Стеценка [37], у якій автор пише про якість проведення радянських обрядів, у тому числі й весільних; «Важливі завдання сучасної обрядовості» В. Скуратівського [34], де проаналізовано роботу відповідних установ з упровадження нових обрядів.

Також публікувалися розвідки, які здебільшого містили матеріал з радянської весільної обрядовості чи окремих її складових. О. Правдюк у статті «Музика в нових святах і обрядах» [28] писав про доцільне використання музичних записів пісень в урочистій реєстрації шлюбу та про рівень музичної частини

загалом. Описово-рекомендаційними є статті про оформлення приміщень, де відбувалися весільні урочистості. Зокрема, до таких належать публікації Ф. Петрякової «Художнє оформлення інтер'єрів будинків та кімнат урочистих подій» [25] та В. Куєвди «Художнє оформлення залів та кімнат урочистих подій» [23]. Автори детально описали вимоги, яких потрібно дотримуватися в організації інтер'єру, висловили рекомендації щодо використання комплексу обрядової символіки та атрибутики, а також навели власні міркування щодо їхньої доцільності. Сьогодні науковці загалом наголошують на недоречності деяких елементів чи етапів при реєстрації шлюбу.

На сторінках журналу «Народна творчість та етнографія» знаходимо й інші публікації В. Куєвди. Так, у статті «Сучасна весільна гостина» [22] ідеться про перебіг весільного святкування після офіційної частини. Автор представив розроблений ним та його колегами сценарій весільної гостини. В. Куєвда детально описав усі елементи й послідовність проведення нових обрядів, навів приклади святкових звернень та пісень. Статтю автор завершує своїми міркуваннями про перспективи розробок та формування весільної гостини в системі радянської обрядовості: «Основою сучасної весільної гостини повинно стати органічне поєднання випробуваних часом обрядових елементів традиційного весілля й нововведень» [22, с. 37]. Стаття уможливує здійснення порівняльного аналізу традиційного українського та радянського весілля в місті.

Наукові й культурні діячі, які були залучені до розробки нової радянської обрядовості, неодноразово створювали фотоальбоми, у яких були вміщені фоторепортажі нових свят та обрядів. Праці з ілюстративним матеріалом друкували з метою приваблення та заохочення населення до ширшого використання нововведень. Одним з таких видань є фотоальбом «Краса нових обрядів» [19]. В окремому тематичному підрозділі представлено світлини, на яких зафіксовано деякі етапи радянських весіль, а саме: запалення молодими смолос-

кипа, обмін обручками, підписання свідоцтва про шлюб, вітальне слово реєстратора та розстеляння рушника батьками. Також розміщено фото, які демонструють урочисте відзначення нового свята в сімейно-шлюбній обрядовості — золотого весілля. Для порівняння автори розмістили світлини зі святкування весілля на Гуцульщині. Вони яскраво відображають весільне дійство регіону, яке помітно вирає колоритністю, порівняно з урочистою реєстрацією шлюбу, запровадженою в другій половині ХХ ст. Зокрема, ці ілюстрації є підтвердженням того, що нові радянські свята й обряди серед українського населення прижилися не повсюдно і здебільшого побутували серед міського населення.

Крім цих світлин, автори розмістили й ілюстрації традиційного українського весілля кінця ХІХ — початку ХХ ст. За презентованим в альбомі наочним матеріалом маємо можливість простежити відмінності й особливості традиційного українського і радянського весілля, а також організацію окремих обрядів, зміну весільного одягу та використання весільних атрибутів. Для нашого дослідження важливими є також світлини з урочистої реєстрації шлюбу в м. Києві, адже на них зафіксовано й примітне оформлення святкових зал, що, звичайно, прописувалось у рекомендаціях щодо проведення обряду «Одруження», — це світлі простори приміщення, столи на підвищенні, офіційна символіка, чаша-смолоскип, вишитий рушник. Попередньо до світлин подано статтю-коментар стосовно важливості й послідовності проведення того чи іншого обряду. Авторі зауважили й про популярність нової весільної обрядовості серед міського населення. Опрацювання фотоматеріалів весільної тематики дає змогу побачити реальну картину

нових весільних обрядів у системі радянської культури.

Для популяризації нових свят і обрядів статті з весільної тематики розміщували й у науково-популярних виданнях. Значна частина таких публікацій присвячена новій радянській обрядовості, деякі з них інформують про міське весілля. Протягом 1970—1980-х років були надруковані такі статті: «Роздуми за весільним столом» В. Борисенко [5], «Нові обряди, ритуали, традиції» Л. Дерев'янченко [13], «Сімейні торжества» А. Пономарьова [26], «Обряди нашої доби» С. Стеценка [36].

Крім публікацій у наукових та науково-популярних журналах, оприлюднювалися й серійні видання, у яких були представлені описи вже реалізованих нововведень радянської культури на прикладі окремих обрядів у різних регіонах. Такі збірники статей і повідомлень варто включити до переліку літератури, необхідної для вивчення питання весільної обрядовості другої половини ХХ ст.

Зрозуміло, що сьогодні ми не поділяємо деяких міркувань і тверджень дослідників щодо весільної обрядовості. Роки радянської влади не відзначилися збереженням народних традицій українців, а література мала швидше агітаційно-заохочувальний характер, ніж науково-дослідницький. Водночас не варто применшувати значення деяких праць. Етнологи намагалися відтворити й зафіксувати культурні процеси впровадження та реалії радянської обрядовості, елементи якої і досі простежуються майже в усіх сферах народної культури, що свідчить про наслідковість, на жаль, негативну для розвитку традиційної культури українців. Такий сегмент, як радянська обрядовість та її впровадження серед населення, ми не можемо і не маємо права вилучати з мозаїки української культури.

1. *Бойко В., Борисенко В.* Співвідношення традиційного і нового в сучасному весіллі / В. Бойко, В. Борисенко // Народна творчість та етнографія. — 1980. — № 6. — С. 32–37.

2. *Борисенко В.* Весільні звичаї та обряди на Україні : історико-етнографічне досліджен-

ня / В. Борисенко / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського ; відп. ред. М. М. Пазяк. — К. : Наукова думка, 1988. — 192 с. : іл.

3. *Борисенко В.* Народні звичаї і сучасність / В. Борисенко // Людина і світ. — 1988. — № 10. — С. 14.

4. *Борисенко В.* Нова весільна обрядовість у сучасному селі / В. Борисенко. – К. : Наукова думка, 1979. – 136 с.
5. *Борисенко В.* Роздуми за весільним столом / В. Борисенко // Людина і світ. – 1985. – № 5. – С. 17–18.
6. *Борисенко В.* Трудові традиції робітників Києва / В. Борисенко // Народна творчість та етнографія. – 1982. – № 2. – С. 37–41.
7. *Борисенко В.* Форми побутування весільного короваю / В. Борисенко // Народна творчість та етнографія. – 1981. – № 5. – С. 37–44.
8. *Борисенко В., Куєвда В., Курочкін О.* Весільна гостина / В. Борисенко, В. Куєвда, О. Курочкін // Радуга. – 1984. – № 4. – С. 94–117.
9. *Борисенко В., Курочкін О.* Весільна гостина в місті / В. Борисенко, О. Курочкін // Людина і світ. – 1980. – № 2. – С. 24–29.
10. *Весілля* : у 2 кн. / упоряд. текстів, прим. М. М. Шубравської ; нотний матеріал упоряд. О. А. Правдюк. – К., 1970.
11. *Галамай О.* Радянські традиції, чи релігійні обряди? [Електронний ресурс] / О. Галамай. – Режим доступу : <http://archiv.rv.ua/index.php/arkhivu-u-zmi/publikatsii-v-presi/131-o-galamay-radjanjski-tradicii,-chi-religijni-obryadi.html>.
12. *Горобець Г.* Народні свята сьогодні / Г. Горобець. – К., 1964. – 32 с.
13. *Дерев'янченко Л.* Нові обряди, ритуали, традиції / Л. Дерев'янченко // Людина і світ. – 1978. – № 5. – С. 18–20.
14. *Джинджириста М., Куєвда В.* Становлення сучасних свят і обрядів / М. Джинджириста, В. Куєвда // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 3. – С. 7–13.
15. *Здоровега Н.* Лине пісня весільна // Нове традицією стало / упоряд. Н. Здоровега, В. Віхоть. – Л. : Каменяр, 1978. – 128 с.
16. *Здоровега Н.* Нариси народної весільної обрядовості на Україні / Н. Здоровега. – К. : Наукова думка, 1974. – 159 с.
17. *Історичний календар: цей день в історії (24 Вересня)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/index.php?current_day=24¤t_manth=09&flag=1.
18. *Каганов Ю.* Радянські свята та обряди в контексті ідеологічної політики в Україні другої половини ХХ ст. / Ю. Каганов // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – Вип. 36. – С. 186–194.
19. *Келембетова В., Куєвда В.* Краса нових обрядів : альбом / В. Келембетова, В. Куєвда. – К. : Політвидав України, 1983. – 178 с.
20. *Кравець О.* Сімейний побут і звичаї українського народу : історико-етнографічний нарис / О. Кравець. – К. : Наукова думка, 1966. – 198 с.
21. *Кравець О., Кувеньова О.* Шляхи формування та утвердження радянських свят і обрядовості на Україні / О. Кравець, О. Кувеньова // Народна творчість та етнографія. – 1970. – № 3. – С. 29–38.
22. *Куєвда В.* Сучасна весільна гостина / В. Куєвда // Народна творчість та етнографія. – 1980. – № 1. – С. 31–37.
23. *Куєвда В.* Художнє оформлення залів та кімнат урочистих подій / В. Куєвда // Народна творчість та етнографія. – 1976. – № 4. – С. 43–48.
24. *Матушенко В.* Історіографія та джерельна база української весільної обрядовості [Електронний ресурс] / В. Матушенко. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/obraz/33/2158-istoriografiya-ta-dzherelna-baza-ukraïnskoï-vesilnoï-obryadovosti.html>.
25. *Петрякова Ф.* Художнє оформлення інтер'єрів будинків та кімнат урочистих подій / Ф. Петрякова // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 2. – С. 7–15.
26. *Пономарьов А.* Сімейні торжества / А. Пономарьов // Людина і світ. – 1974. – № 2. – С. 13–15.
27. *Постанова Президії Верховної Ради Української РСР «Про визнання такою, що втратила чинність Постанови Президії Верховної Ради Української РСР “Про утворення Республіканської комісії по вивченню і впровадженню в побут нових громадянських свят і обрядів”»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-viznannja-takouy-sho-vtratila-chinnist-postanovi-prezidi-docl163897.html>.
28. *Правдюк О.* Музика в нових святах і обрядах / О. Правдюк // Народна творчість та етнографія. – 1965. – № 5. – С. 21–28.
29. *Рекомендації до обрядів «Одруження» і «Народини».* – К. : Комісія по вивченню й впровадженню нових громадянських свят і обрядів Української РСР, 1976. – 137 с.
30. *Свята та обряди Радянської України* / О. Кувеньова, О. Кравець, Т. Гірник, В. Зінич. – К. : Наукова думка, 1971. – 270 с.
31. *Свята та обряди трудящих Києва.* – К., 1982. – 220 с.
32. *Свято в нашому домі* / упоряд. В. Келембетова. – К. : Реклама, 1981. – 120 с., 8 арк. іл.
33. *Сім'я як осередок міжкультурного діалогу* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uamoderna.com/images/materialy_dokumenty/Posibnik/simja.pdf.
34. *Скуратівський В.* Важливі завдання сучасної обрядовості / В. Скуратівський // Народна творчість та етнографія. – 1976. – № 6. – С. 44–52.
35. *Скуратівський В.* Питання розвитку нових свят і обрядів (За матеріалами другої Всесоюзної наради-семінару по соціалістичній обрядовості) /

В. Скуратівський // Народна творчість та етнографія. – 1979. – № 1. – С. 37–49.

36. *Стеценко С.* Обряди нашої доби / С. Стеценко // Людина і світ. – 1978. – № 9. – С. 3–7.

37. *Стеценко С.* Розвиток та вдосконалення радянських свят та обрядів / С. Стеценко // Народна творчість та етнографія. – 1976. – № 5. – С. 3–9.

38. *Стеценко С.* Формування та впровадження в побут нових свят, обрядів у нашій республіці / С. Стеценко // Народна творчість та етнографія. – 1975. – № 6. – С. 3–10.

39. *Тевікова О.* Обрядовість населення України періоду хрущовської «відлиги»

(1953–1964 рр.) / О. Тевікова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2012. – Вип. 34. – С. 101–150.

40. Традиции, обряды, современность : сб. ст. / сост. В. Н. Горовой, В. А. Зоц, П. И. Косуха. – К., 1983.

41. Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про утворення Комісії по радянських традиціях, святах та обрядах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-utvorennja-komisii-po-radjanskih-tradicijah-svjatah-ta-o-doc131396.html>.